

РОЛЬ ПІЛЬГОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ У СТИМУЛЮВАННІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

© Шуліченко Н.В., 2010

Розглянуто необхідність проведення державної політики стимулювання інноваційних процесів; проаналізовано інноваційну активність промислових підприємств в Україні з використанням системних показників; досліджено особливості оподаткування та митного регулювання інноваційної діяльності в Україні на законодавчому рівні; запропоновано відновити пільги з оподаткування підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність.

Ключові слова: інновації, оподаткування, стимулювання, пільги, диференціація, інноваційна активність

The necessity to provide the state policy of stimulating of innovation processes has been substantiated in the article; the innovation activity of industrial enterprises in Ukraine considering the system of indicators has been analyzed; the peculiarities of taxing and customs regulation of innovation activity in Ukraine on the law basis have been studied; it has been offered to renovate favorable conditions of taxing of the enterprises that implement the innovation activity.

Key words: innovations, taxation, stimulation, tax remissions, differentiation, innovation activity.

Постановка проблеми

В умовах, коли Україна намагається розробити ефективні антикризові заходи, економічне зростання за рахунок наукових розробок та їх технологічного застосування є однією з найактуальніших проблем. Саме інновації забезпечують розширення пропозицій для ринку, поліпшення якості продукції та досягнення високої продуктивності праці, а також сприяють підвищенню кваліфікаційного рівня кадрів. Однією з основних причин недостатнього розвитку процесів формування й реалізації інноваційної моделі економічного розвитку є недостатнє фінансування інноваційних секторів економіки, що є однією з основних проблем, яка вимагає негайного вирішення.

У сучасних умовах можливості зменшення витрат від негативного впливу світової економічної кризи та відновлення конкурентоспроможності експортних галузей національної економіки значною мірою залежать від їх здатності створювати та використовувати технологічні інновації, які забезпечують конкурентний статус держави. Тому проблема стимулювання державою інноваційних процесів в Україні, що спрямовані на використання і комерціалізацію результатів наукових розробок, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг залишається актуальною проблемою.

Важлива роль у проведенні державної політики стимулювання інноваційних процесів належить політиці оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні основи сучасних наукових підходів до визначення можливостей впливу податкового стимулювання на розвиток інноваційних процесів та оцінки важкості податкового навантаження в Україні, причин та наслідків його нерівномірного розподілу між суб'єктами господарювання, тенденцій та шляхів зміни закладені в роботах вітчизняних економістів І. Алексєєва, В. Андрущенко, О. Галушко, В. Гєсця, М. Крупки, І. Луніної, А. Соколовської, Т.Ткаченко, В. Федосова, С. Юрія та ін. Проте спеціальних досліджень з питань податкового стимулювання інноваційних процесів та рівня податкового навантаження в Україні, незважаючи на дискусійний характер багатьох аспектів цієї проблеми, досі немає. Серед зарубіжних дослідників цього питання можна згадати таких вчених, як А. Гарбергер, П. Друкер, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, Й. Шумпетер та інших.

Незважаючи на те, що публікації наукових праць з інноваційної тематики є доволі значними і численними, залишаються проблеми, які ще недостатньо вирішені як у теоретичному, так і в практичному аспектах, зокрема – дослідження системи пільгового оподаткування інноваційних проектів та підприємств, що займаються впровадженням інноваційних продуктів. Це пояснюється тим, що в сучасних умовах розвитку економіки України цей напрямок є складним і багатогранним, тому доцільним є його узагальнення, уточнення й удосконалення.

Критичний аналіз результатів досліджень з цієї тематики та практика інноваційної діяльності зумовлюють необхідність подальшого вивчення зарубіжного досвіду державного податкового стимулювання. Створення податкових стимулів для розроблення та впровадження в економіку інновацій потребує глибокого

аналізу та організаційно-економічних зусиль. Існує багато потенційних перешкод, які потрібно враховувати. Одна з них – це відсутність простої і прозорої системи формування і використання фінансових ресурсів інноваційного характеру. Як відомо, інтереси учасників інноваційного процесу не завжди збігаються. Загалом перелік податкових стимулів, які впроваджувалися останнім часом, є доволі широким.

Постановка цілей

Метою представленої роботи є аналіз ролі сучасного податкового навантаження у стимулюванні інноваційного розвитку економіки України. Для досягнення поставленої мети у статті вирішено такі завдання: розглянуто податкове навантаження в економіці України та країнах з розвинутою ринковою економікою; запропоновано шляхи підвищення ефективності впливу податкової політики в Україні на інноваційну діяльність.

Вклад основного матеріалу

Необхідною умовою можливостей виходу з кризи та прискорення темпів розвитку різних галузей вітчизняної економіки є інноваційний розвиток підприємств. В Україні ж частка промислових підприємств, які впроваджують новітні технології, за даними Державного комітету статистики [1], становить 10,8 % (табл. 1).

Таблиця 1

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, одиниць	з них маловідходні, ресурсощадні, одиниць	Освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1403	430	15323	631	6,1
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7,0
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9

З даних наведеної таблиці видно, що питома вага підприємств, що впроваджували інновації, з 2003 року зменшується. Значного зменшення цей показник зазнав у 2005 році – 8,2 %, у 2006–2007 рр. спостерігається тенденція до його збільшення – 10,0, 11,5 % відповідно, а у 2008 р., в умовах кризи, питома вага підприємств, що впроваджували інновації, становила 10,8 %.

Дослідження вітчизняного ринку інновацій свідчать, що нововведення, впроваджені українськими підприємствами, орієнтовані на незначне вдосконалення вже наявної продукції та технологій її виробництва. Відставання підприємств України за інноваційною діяльністю від компаній провідних країн світу не дає їм змоги забезпечити високу конкурентоспроможність, а отже, і стійке економічне зростання.

Такий стан справ підтверджує те, що сьогодні, за оцінкою експертів Світового Економічного Форуму (СЕФ), Україна згідно з індексом зростання конкурентоспроможності 2007–2008 (Global Competitiveness Index) займає 73-тє місце серед 131 країни світу (у 2006–2007 роках – 69-тє місце).

За інноваційною компонентою цього індексу Україна посіла 65-ту сходинку [9]. Незважаючи на прийняті в Україні Закони “Про інновації”, “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” та інші нормативні акти, скеровані на підтримку цієї сфери, істотних зрушень не відбулося. Це значно пов’язано з тим, що сьогодні підтримку надають лише великим підприємствам і не беруть до уваги малий та середній бізнес. Крім того, напрями розвитку визначають органи влади різного рівня, оскільки виділяють на це кошти, а не самі суб’єкти підприємництва, які в таких інноваціях зацікавлені.

Загалом можна зазначити, що рівень інноваційного розвитку окремих вітчизняних підприємств та інноваційна система України загалом наразі переживають не найкращі часи свого становлення та розвитку. Варто зазначити, що рівень податкового навантаження в Україні оцінюється по-різному. Майже всі експерти, які займаються оцінкою інвестиційного клімату та можливостей розвитку інновацій в Україні, вважають, що він є несприятливим, оскільки оподаткування реального сектора економіки надто обтяжливе. Воно пригнічує процеси економічного відтворення, впровадження новітніх товарів та послуг, а підприємство може працювати рентабельно, як правило, лише за умов приховування своїх доходів від оподаткування. Більшість підприємців також вважають, що сучасна економічна ситуація в нашій країні не сприяє розвитку інноваційної діяльності, що важкий тягар податків приводить до таких негативних наслідків, як зниження ділової активності суб’єктів підприємницької діяльності, тінізації економіки, відтік національних капіталів за кордон.

Унаслідок цього знижуються надходження до бюджету, зменшуються можливості держави у фінансуванні інноваційних розробок, зростає соціальна напруженість у суспільстві.

Зазначене свідчить про те, що в умовах пошуку реальних антикризових заходів чинний фінансовий механізм стимулювання інноваційної діяльності не є достатньо дієвим, рівень конкуренції, який формується залежно від рівня інтеграції країни у світове економічне співтовариство, не забезпечує створення конкурентного середовища, як і антимонопольна діяльність держави. В сучасних умовах бюджетні фінансові ресурси в Україні є обмежені і не дають змоги повною мірою забезпечити структурні зміни в галузях економіки. Держава, розширяючи повноваження регіонів, деякою мірою знімає з себе функції забезпечення інвестиціями та передає їх суб'єктам господарювання. Зазначене сприяє підвищенню ролі регіональних органів влади у створенні інноваційної інфраструктури. Слід зазначити, що існує значна диференціація у фінансуванні інноваційної діяльності в регіонах України, наприклад, у 2007 році в Донецькій області загальна сума витрат на фінансування інновацій становила 2 639 912,1 млн. грн., а в Севастополі – 184,9 млн. грн. Першу позицію за обсягами фінансування інноваційної діяльності займає Донецька область, за нею – м. Київ (1 666 020,9 млн. грн.), Луганська (1 343 373,5 млн. грн.), Дніпропетровська (1 179 589,7 млн. грн.) та Одеська (741 152,6 млн. грн.) області. Найменший обсяг фінансування інновацій у Чернівецькій області (16 921,5 млн. грн.) та у м. Севастополі [1].

Динаміку джерел фінансування технологічних інновацій з 2000 по 2008 рр. наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Джерела фінансування технологічних інновацій

Роки	Загальна сума витрат, млн. грн.	зокрема за рахунок коштів, млн.грн.			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9

З даних наведеної таблиці видно, що основним джерелом фінансування технологічних інновацій вітчизняних підприємств є власні кошти та інші джерела. За 2008р. значно зменшилось фінансування інноваційного розвитку іноземними інвесторами (зменшення майже у 2,8 раза). Що стосується державних коштів, то незважаючи на тенденцію щодо зростання їх питомої ваги, на наш погляд, обсяги фінансування (2,8 % від загальної суми витрат на технологічні інновації) не сприяють стимулюванню розвитку інноваційної діяльності підприємств.

Варто зазначити, що вітчизняний професор О. Галушко сучасними недоліками фінансового механізму стимулювання інноваційної діяльності вітчизняних підприємств у своїх дослідженнях вважає:

- недоліки у фінансовому механізмі протидії створенню та функціонуванню монополії, що не забезпечує створення ефективного конкурентного середовища, а отже, і не стимулює підприємства обирати інноваційний шлях розвитку;

- формування цінової політики в умовах певної замкненості ринку товарів та послуг у зв'язку зі складністю процесів вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ), що знижує рівень конкуренції і також не стимулює вітчизняні підприємства до розроблення та впровадження новітніх технологій;

- недостатня розвиненість фінансового ринку України та порівняно високий рівень інфляції, що призводить до високої ціни на кредитні ресурси;

- нераціональна амортизаційна політика, яка закріплена законодавчо у законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» [2] та Стандартах бухгалтерського обліку;

- недоліки менеджменту підприємств та бажання розподіляти прибуток переважно у напрямку споживання, а не накопичення капіталу з метою його реінвестування, що є недалекою політикою та призводить до зниження фінансової стійкості підприємства, підвищення ризику банкрутства при зростанні рівня конкуренції;

- недоліки податкової політики, які не дають змоги підприємству швидко та ефективно сформувати фінансовий потенціал інноваційного розвитку, прискорити окупність капітальних вкладень [3, с. 253].

До зазначених недоліків, на нашу думку, необхідно віднести ще результати негативного впливу світової фінансової кризи на сучасний стан економіки нашої держави: відсутність необхідних надходжень до бюджету країни, збиткова діяльність багатьох підприємств, погіршення показників кредитоспроможності позичальників банківських установ – суб'єктів господарювання.

Щоби усунути зазначені недоліки, необхідно розробити ефективну державну податкову політику, оскільки саме такі її характеристики, як стабільність і передбачуваність, з одного боку, викликають в усіх суб'єктів господарювання стабільний інтерес до перспективної фінансової політики, а з іншого – забезпечують високий рівень роботи податкової служби на основі нормативно-правових актів із питань оподаткування, які розробляються.

Формування ефективної податкової політики – один з найактуальніших та дієвих антикризових заходів в Україні як продовження розвитку процесів інтегрування української економіки у міжнародний ринок. Вирішувати окреслені завдання можна за допомогою вивчення, аналізу і творчого осмислення як наявної в країні законодавчої бази, так і здобутого у світі досвіду у сфері оподаткування, у напрямі запровадження такої податкової політики, яка б гарантувала або хоча б не гальмувала розвиток економіки [4, с.114].

Як вже було зазначено, важливим напрямком реформування податкової політики є використання міжнародного досвіду оподаткування підприємств. В усіх індустріальних країнах інновації є предметом постійної уваги урядів, оскільки вони є базою економічної стабільності та національної безпеки, для чого держави широко використовують податкове стимулювання.

У країнах ЄС натомість поширені інші форми державної підтримки: звільнення деяких підприємств від необхідності ведення звітності про результати господарської діяльності та запровадження спрощеної системи бухгалтерського обліку і звітності; використання податків на оцінковий дохід і мінімальних податків; податкові кредити (відрахування із суми нарахованого податку). Наприклад, інвестиційний податковий кредит (застосовується у Бельгії, Великій Британії, Данії, Італії, Іспанії, Люксембурзі, Нідерландах, Португалії, Франції та інших) являє собою відрахування із суми нарахованого податку частини (відсотка) або всієї суми інвестицій, здійснених у капіталомісткі сектори економіки або виробництво з низькою нормою прибутку. У Франції і ФРН законодавство передбачає від 10 і більше видів податкових кредитів. Сьогодні, коли економіка більшості країн потерпає від світової кризи, уряди різних держав намагаються зменшити рівень податкового навантаження. Так, на початку 2009 року було зменшено податок на прибуток у Великій Британії, Франції, Німеччині, Росії [5, с. 463].

Зменшення ставок, а то й мораторій на сплату податків – спроба врятувати економіку, яка серйозно постраждала у світовій кризі. На жаль, Україна не наслідуює світовий досвід та самостійно намагається вирішити проблеми оподаткування в часи кризи. Замість того, щоб шукати можливості послабити податкове навантаження, уряд шукає нові способи наповнити бюджет. Наприкінці 2008 – на початку 2009 року були підвищені деякі акцизи та ставки податків. Тобто уряд України не лише не збільшить надходження у державний бюджет, але й ускладнить і без того нелегкий стан підприємств і населення. Отже, оптимальний рівень податкового навантаження є важливим чинником для забезпечення ділової активності, розвитку виробництва та економіки загалом, а також соціально-політичної стабільності країни.

Визначення та досягнення ефективного показника податкового навантаження є необхідним для кожної країни, тому що завищене податкове навантаження може спричинити пригнічення виробництва, його тінізацію, зменшення податкових надходжень до бюджету країни тощо. Тому податкове навантаження має бути оптимальним для вирішення комплексу завдань, пов'язаних із управлінням економікою, розвитком виробництва, підвищенням життєвого рівня населення.

Оптимальним можна вважати рівень податкового навантаження, що передбачає вилучення частини доходів економічних суб'єктів, що не перешкоджає їхньому ефективному індивідуальному розвитку і водночас є достатнім для втручання держави в економічні процеси, необхідні для підвищення ефективності національної економіки загалом.

На основі численних досліджень вітчизняні вчені В. Коваленко та М. Мельник визначили п'ять характеристик, які повинна містити кожна програма податкового стимулювання:

- великі обсяги фінансування, щоби впливати на інвестиційні рішення;
- прогнозованість, щоби надати можливість здійснення довгострокового інвестиційного планування;
- простота, щоби забезпечити розуміння програми компаніями;
- низький адміністративний тягар, щоби заохотити навіть малі компанії претендувати на ресурси;
- чіткий цільовий профіль, щоби концентрувати кошти там, де вони матимуть найбільший ефект [6, с. 301].

Висновки

Для поліпшення свого становища Україні необхідно поступово знижувати податкове навантаження, використовуючи міжнародний досвід, адаптуючи його до специфіки та умов розвитку нашої країни, створювати умови, в яких майже неможливо буде ухилитися від сплати податкових зобов'язань, що призведе до поступового збільшення надходжень до державного бюджету, а також подбати про те, щоби податкові надходження були доцільно розподілені. За умови ефективного реформування податкової системи в частині зниження реального податкового навантаження, Україна матиме можливості розвитку інноваційної діяльності. В Україні податкова система виконує переважно фіскальні функції, тому з метою стимулювання інноваційної активності необхідно застосовувати податкові пільги.

Провідною формою податкових пільг в інноваційній сфері повинен бути податковий кредит. Його застосування дасть змогу згодом збільшити податкові платежі у результаті зростання інноваційної активності. Надання податкового кредиту може застосовуватися із різноманітними формами податкових пільг: зниження ставки податку, поєднання податкового кредиту з податковими канікулами, повернення раніше сплаченого податку, різні форми податкових амністій тощо. Для контролю за використанням фінансових коштів слід застосовувати фінансовий аудит.

Перспективи подальших досліджень

Крім надання податкових пільг, доцільно поширити режим прискореної амортизації й на інвестиції у сферу інноваційної діяльності. Також варто звільнити від оподаткування цільові безвідплатні надходження (гранти), одержувані державними науковими і освітніми установами, та надати пільги з оподаткування доходів фізичних осіб та соціальних відрахувань стосовно виплат працівникам НАН та інших установ, що здійснюють науково-дослідну та інноваційну діяльність.

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 2. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» (Електронний ресурс) / Спосіб доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>. 3. Галушко О.С. Створення фінансового механізму стимулювання інноваційного розвитку – необхідна умова євроінтеграції України / О.С. Галушко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: зб. наук. праць / Національний університет «Львівська політехніка». – Л. 2007. – Вип. 606. – С. 251–256. 4. Фінанси: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с. 5. Ткаченко Т. Порівняльний аналіз податкового навантаження в економіці України та країнах з розвинутою ринковою економікою / Т. Ткаченко // Формування ринкової економіки в Україні: зб. наук. праць. – Л., 2009. – Вип. 19. – С. 460–464. 6. Коваленко В., Мельник М. Зарубіжний досвід податкового стимулювання інноваційної діяльності / В. Коваленко, М. Мельник // Формування ринкової економіки в Україні: зб. наук. праць. – Л. 2009. – Вип. 19. – С. 300–307.